

JEUGD EN SEKSUALITEIT IN NEDERLAND^o Een vergelijking tussen enquêtemateriaal uit 1968 en 1981

Adri Bolt*

Tussen 1968 en 1981 verandert de houding van jongeren ten opzichte van seksualiteit. In dit artikel wordt nagegaan, of de Nederlandse jeugd toleranter ten opzichte van seksualiteit is komen te staan, en hoe de verhoudingen tussen de geslachten zich hierbij gewijzigd hebben. Tevens wordt voor een aantal variabelen, waaronder de seksuele ervaring en de kennis van het seksuele, onderzocht of zij veranderingen vertonen die samenhangen met de veranderende tolerantie.

Eind jaren zestig lijkt de sociaal-culturele wind uit een andere hoek te gaan waaien, en dit niet in het minst waar het de seksualiteit betreft. De veronderstelde 'bandeloosheid' van de jongeren leidt tot bezorgdheid en belangstelling van vele ouderen. Inspeland op deze belangstelling stelt het weekblad Margriet middelen beschikbaar voor een grootscheepse ondervraging van jongeren en ook volwassenen, het eerste 'Seks in Nederland'-onderzoek. Deze enquêtes worden in 1974 en 1981 herhaald, in het laatste jaar bekostigd door de Nieuwe Revue. De inbreng van beide bladen beperkt zich overigens tot het financiële vlak. Een gerenommeerd onderzoeksbureau verzorgt de technische voorbereiding en uitvoering van het onderzoek. De vragenlijst wordt samengesteld door een team van deskundigen, waaronder G.A. Kooy. Deze bericht in verschillende publicaties over de bevindingen (zie Kooy 1972, 1976 en 1983). Over het materiaal dat betrekking heeft op de jongeren uit 1981 is tot voor kort slechts summier gerapporteerd, in de Nieuwe Revue. Dit materiaal heb ik, samen met Els Oosterhuis, uitgebreid geanalyseerd en met dat uit 1968 vergeleken (Bolt en Oosterhuis, 1985). De bevindingen uit dit onderzoek vormen de basis van onderhavig artikel.

De onderzoeken in 1968 en 1981 zijn op welhaast identieke wijze uitgevoerd, met een vrijwel gelijke vragenlijst als uitgangspunt. Jongeren van 16 tot en met 20 jaar worden achtereenvolgens mondeling en schriftelijk uitgebreid ondervraagd. Het mondelinge deel dient onder meer om een sfeer te scheppen die de eerlijke beant-

* Ir. A.O. Bolt, Gezins socioloog. Adres: Nude 60, 6702, DN Wageningen.

^o Onderhavig artikel is een bewerking van een artikel dat verscheen in 'Bevolking en Gezin' (Bolt en Oosterhuis, 1988). Met dank aan Ron van der Vliet en Hans Vulto. Geaccepteerd 8 april 1989.

woording van de indringende vragen uit het schriftelijk deel bevordert. De selectie van de te interviewen personen vindt plaats via getrapte steekproeven. In 1968 zijn uiteindelijk 809 jongeren ondervraagd, in 1981 zijn dat er 527.

De onderzoeksvragen

Het vermoeden van een seksuele revolutie is in 1968 aanleiding veranderingen te verwachten in houding en gedrag. Kooy (1976) gaat in op de verschillen tussen jongeren uit 1968 en 1974. De mentaliteit blijkt dusdanig te veranderen, dat seks voor het huwelijk in 1974 veelal wordt geaccepteerd. De meisjes staan hier in 1974 echter nog steeds minder tolerant tegenover dan de jongens (Kooy, 1976).

Bij de volwassenen wordt in de periode 1968-1981 een toenemende tolerantie waargenomen op het gebied van de seksualiteit in haar algemeenheid (Kooy, 1983). Daarbij zouden de vrouwen een 'inhaaltendens' vertonen.

Jongeren worden altijd beïnvloed door de opvattingen van hun ouders en met name meisjes oriënteren zich, ook blijkens het eigen materiaal, in sterke mate op de moeder. Kooy (1976) wijst er op, dat de overeenkomsten tussen de jongeren en de volwassenen in 1968 groter zijn dan de verschillen. Er is zeker geen sprake van een kloof, waar het de morele beoordeling van seksualiteit betreft. Volgens Kooy gaat het '... hier niet om een generatieconflict inzake de seksuele moraal, maar om een verandering op groter nivo' (Kooy, 1976, p. 55). Reden genoeg om te verwachten dat de inhaaltendens bij de vrouwen zich ook bij de meisjes voordoet, en om met belangstelling uit te zien naar het materiaal uit 1981.

Uit dit materiaal blijkt, alvast een voorschot nemend, onder meer dat het percentage jongens en meisjes dat hecht aan de maagdelijkheid van het meisje 'voordat er serieuze trouwplannen zijn' afneemt, en dat deze afname sterker is bij de meisjes. In 1968 vindt 85% van de meisjes en 68% van de jongens dit belangrijk of prettig, in 1981 respectievelijk 54% en 44%. Een dergelijke ontwikkeling is zichtbaar bij de houding ten opzichte van het 'jong', dat wil zeggen jonger dan 24 jaar, trouwen. In 1968 wil 73% van de meisjes en 44% van de jongens jong trouwen, in 1981 gaat dit op voor respectievelijk 50% en 34%. Het percentage ondervraagde jongeren dat ooit wil trouwen is in 1968 94% en in 1981 slechts 75%.

Voorts wordt de tolerantie ten opzichte van homofilie en de acceptatie van deze geaardheid groter, waarbij de verschillen tussen de geslachten klein zijn. In 1968 vindt 55% van de geïnterviewden dat homofielen mogen leven zoals zij willen, in 1981 is 90% deze mening toegedaan. En is homofilie in 1968 voor slechts 18% van de onderzochte groep iets normaal of aanvaardbaars, in 1981 is dit percentage fors gestegen, naar 73%.

Bij de verdere analyse van het materiaal staat de veranderende houding ten opzichte van seksualiteit centraal. In verband hiermee komen ook veranderingen in gedrag, kennis, de mate van ouderlijke controle, de distantie tot de ouders en de kerkelijkheid van de respondent aan de orde. De selectie van deze variabelen geschiedt voornamelijk aan de hand van de voorafgaande studies van Kooy (1972, 1976, 1983), waarbij het materiaal zowel bij de selectie van variabelen als bij de operationalisering duidelijke beperkingen oplegt.

De volgende onderzoeksvragen vormen het uitgangspunt bij de analyse:

- (1) Is er sprake van een inhaaltendens bij de meisjes ten opzichte van de jongens, waar het de toename van de permissiviteit op het gebied van de seksualiteit tussen 1968 en 1981 betreft?
- (2) Indien er sprake is van een inhaaltendens bij de meisjes, welke zijn dan de mogelijke oorzaken?

Definities en operationalisering

Alvorens in te gaan op de specifieke hypothesen en gehanteerde methodieken moeten de gebruikte begrippen nader worden afgebakend. Permissiviteit staat voor 'tolerantie', speciaal op het gebied van de seksualiteit. Een permissieve houding staat tegenover een restrictieve, weinig tolerante houding. Het begrip is geoperationaliseerd met als uitgangspunt de permissiviteits-schaal van Reiss (1964, zie Kooy, 1976). In deze schaal wordt een verband gelegd tussen de goedkeuring van bepaalde (hetero-) seksuele handelingen en de mate van relationele verbondenheid. Hoe goed moet je iemand bijvoorbeeld kennen om 'intiem' met hem of haar te 'mogen vrijen'?

In dit onderzoek is de operationalisering beperkt tot de vragen naar de toelaatbaarheid van één 'handeling', namelijk de geslachtsgemeenschap.⁽¹⁾ Hiernaar is geïnformeerd bij de volgende graden van relationele verbondenheid: 'Als hij/zij (de ene partner) van plan is binnenkort met haar/hem (de andere partner) te trouwen', 'als hij/zij op haar/hem verliefd is', 'als hij/zij veel voor haar/hem voelt' en 'ook al voelt hij/zij weinig voor haar/hem'. De respondent heeft telkens een vijftal antwoord-categorieën ter beschikking, lopend van 'helemaal mee eens' (toelaatbaar, score 5) naar 'helemaal niet mee eens' (ontoelaatbaar, score 1). De weer tot een viertal categorieën gereduceerde score op deze vier items is hier de operationalisering van de 'mate van permissiviteit'.

Seksueel gedrag (de 'ervaring') is in dit onderzoek hetero-seksuele ervaring in de technische zin van het woord. In navolging van Kooy (1972) is gevraagd naar het al dan niet verricht hebben van een achttal handelingen. Deze lopen op in 'zwaarte', beginnend bij 'elkaars hand vasthouden' en eindigend bij 'volledige gemeenschap'. Op elke vraag kan dus een positief (betreffende handeling wel verricht) of negatief (betreffende handeling niet verricht) antwoord gegeven worden. Aan de hand van het aantal verrichte handelingen wordt een score toegekend (één punt per handeling).

Ter meting van de seksuele kennis is een uit elf items bestaande schaal overgenomen van Kooy (1972). Acht vragen informeren naar het kennis genomen hebben en de veiligheid van verschillende methoden voor anticonceptie. Twee vragen gaan over de (eventuele schadelijkheid van) zelfbevrediging en de laatste vraag betreft het eventuele verschil in seksuele verlangens tussen de geslachten. De score op de schaal bestaat uit het aantal positieve (men heeft gehoord van bijv. coïtus interruptus) en juiste (dit is geen veilig middel) antwoorden. Overigens zijn de vragen naar 'het gehoord hebben van' zelfbevrediging en de verschillende voorbehoedsmiddelen in beide jaren weinig onderscheidend. Vrijwel iedereen heeft ervan gehoord. Vragen naar kennis en preventie van de verschillende geslachtsziekten ontbreken helaas. Dit is spijtig omdat juist deze kennis, met die van het voorkomen van zwangerschap, belangrijk is voor het maatschappelijk en lichamelijk overleven.

Ter bepaling van de mate van ouderlijke controle is het niet mogelijk een schaal over te nemen, maar moet op basis van de vragenlijst een nieuwe schaal geconstrueerd worden. De items uit deze schaal hebben (noodzakelijkerwijs) merendeels betrekking op het al dan niet regelmatig buitenshuis beoefenen van verschillende recreatieve activiteiten.

De geestelijke afstand tussen ouders en kinderen is gemeten middels een eveneens nieuw opgestelde 'distantieschaal'. Hierin komen bijvoorbeeld de vragen aan bod, tot wie men zich wendt om hulp of advies, door wie men seksueel is voorgelicht, of er thuis (regelmatig) over seksualiteit gepraat wordt en hoe de eigen opvoeding wordt gewaardeerd.

(1) In de oorspronkelijke schaal wordt ook gevraagd naar het al dan niet toelaatbaar zijn bij de verschillende graden van verbondenheid van ander gedrag, zoals het 'intiem vrijen'. Op grond van eigen (Bolt en Oosterhuis, 1988) en andermans (De Boer en Straver, 1978, en Kooy, 1976) bevindingen leek het zinvol de operationalisering tot de laatste en tevens 'zwaarste' serie items te beperken. De onderzoeksresultaten van Johnson (1986) bevestigen de juistheid van deze keuze. Volgens Johnson meet de Reiss-schaal verschillende dimensies van permissiviteit, namelijk de relatie tussen de betrokkenen (al dan niet 'affectief') en de aard van de betreffende seksuele handeling. Door de beperking tot één handeling wordt alvast één klip omzeild.

De kerkelijke gezindte van de geïnterviewden is bepaald aan de hand van de vraag, of men zich tot een bepaald kerkgenootschap rekent. De rooms-katholieke en de gereformeerde kerk werden als relatief 'leerstellig', en dus 'zwaarder' beschouwd dan de (overigens sterk gemêleerde) nederlands-hervormde kerk. Leerstellige kerkgenootschappen proberen hun leden in sterke mate bepaalde waarden en normen op te leggen. Degenen zonder geloof vallen in de minst leerstellige categorie.

Hypothesen en onderzoeksmethode

Terug nu naar de eerste onderzoeksvraag. Zijn de meisjes tussen 1968 en 1981 in sneller tempo dan de jongens permissiever geworden? Ter beantwoording is een drietal hypothesen opgesteld:

- (1) Bij vergelijking van de steekproeven uit 1968 en 1981 is de permissiviteit in 1981 bij zowel de meisjes als de jongens groter.
- (2) De permissiviteit is bij de meisjes sterker toegenomen dan bij de jongens.
- (3) In 1981 zijn jongens en meisjes even permissief.

De variabele 'mate van permissiviteit' is van ordinaal meetniveau, wat wil zeggen dat scores wel vergeleken kunnen worden in termen van 'meer' en 'minder', maar dat de afstand tussen de scores niet als een grootteverschil kan worden geïnterpreteerd (Nooij, 1982). Dit geldt overigens voor alle in onderhavig onderzoek gehanteerde variabelen. De gehanteerde statistische toetsen moeten aan dit meetniveau aangepast worden. De eerste en de derde hypothesen zijn getoetst met de toets van Wilcoxon-Mann-Whitney, met als nulhypothese dat er geen sprake is van toename, respectievelijk verschil.

Bij de toetsing van de tweede hypothese is het uitgangspunt, dat er geen sprake is van een verschil in toename. Getoetst is met behulp van een aangepaste versie van de toets van Wilcoxon-Mann-Whitney. De scores van de jongens en de meisjes uit 1981 zijn vergeleken, nadat van elke score de mediane score van respectievelijk de jongens en de meisjes in 1968 op de betreffende variabele is afgetrokken. *

De tweede onderzoeksvraag is die naar de mogelijke oorzaken van een eventuele inhaaltendens bij de meisjes. Deze is in eerste instantie vervangen door de vraag naar relevante samenhangen. Welke ontwikkelingen gaan gelijk op met de (eventuele) relatief snelle toename van de permissiviteit bij de meisjes? Voor elke variabele is een drietal hypothesen opgesteld. Deze worden hier niet letterlijk weergegeven, maar het stramien volgens welk deze hypothesen zijn opgesteld is het volgende:

- (1) Is er sprake van een (positieve of negatieve) correlatie in dezelfde richting (van deze variabele) met de permissiviteit, zowel in 1968 als in 1981 bij zowel de jongens als de meisjes?
- (2) Is er, tussen 1968 en 1981, zowel bij de jongens als bij de meisjes, sprake van een toe- of afname in de verwachte richting van de gemiddelde score (op de variabele)?
- (3) Is er (bij deze variabele) sprake van een 'inhaaltendens' van de meisjes?

Bij deze toetsing van de eerste variabele uit elke serie is de toets van Kendall (tau b of c) gebruikt. Bij de toetsing van de tweede hypothese is weer de toets van Wilcoxon gehanteerd. En de aangepaste versie van deze laatste toets is het instrument bij toetsing van elke derde hypothese. Bij elke toetsing is een drempel van 0.05 aangehouden.

* Met dank aan Dr. B. van Putten, verbonden aan de vakgroep wiskunde van de Landbouw-universiteit, voor de ontwikkeling van deze toets.

De resultaten

Na toetsing van de eerste serie hypothesen blijkt, dat zij geen van allen verworpen hoeven te worden. De toename van de permissiviteit tussen 1968 en 1981 is voor beide geslachten duidelijk significant, we mogen aannemen dat de meisjes in sneller tempo dan de jongens permissiever zijn geworden, en er is in 1981, in tegenstelling tot 1968, geen aantoonbaar verschil meer tussen de geslachten waar het de mate van permissiviteit betreft.

Verder blijkt, overgaand op mogelijk relevante samenhangen, dat meer seksuele ervaring inderdaad significant samengaat met een relatief permissieve houding. Dit verband is bij zowel jongens als meisjes in beide jaren zeer duidelijk, zij het dat het in 1968 iets sterker is (zie tabel 1).

Tabel 1. De significante samenhangen (Tau b of c) tussen de scores op de verschillende besproken (gecomprimeerde) schalen en die op de permissiviteitsschaal, uitgesplitst naar jaar en geslacht.

variabele	1968			1981		
	J	M	T	J	M	T
ervaring	0.3543	0.3278	0.3378	0.2373	0.2231	0.2255
kennis	-	0.1350	0.0784	0.1147	-	0.0979
ouderlijke controle	-0.1078	-	-0.1026	-0.0976	-	-0.0899
distantie	-	-	-0.0708	-	-	-
leerstelligheid	-0.2150	-0.1866	-0.1940	-0.1407	-	-0.0803

Zowel jongens als meisjes hebben in 1981 verder gemiddeld genomen meer ervaring dan hun geslachtsgenoten in 1968. De toename van de ervaring is bij de meisjes sterker dan bij de jongens. In 1968 is er geen significant verschil tussen de geslachten, maar lijken de jongens iets meer ervaren. In 1981 zijn de meisjes de significant meer ervaren groep. De relatief sterke toename van de permissiviteit bij de meisjes gaat dus gepaard met een relatief snel toenemende ervaring.

Het verband tussen kennis en permissiviteit blijkt niet eenvoudig. Voor beide jaargroepen in hun geheel is sprake van significante verbanden. Dit gaat echter niet op voor de jongens uit 1968, noch voor de meisjes uit 1981. In het eerste geval is zelfs geen vaag verband zichtbaar, in het tweede geval zou het verband toetsing op 0.1 niveau wel doorstaan. Deze resultaten nopen tot verwerping van de eerste hypothese van de serie, en daarmee van de gedachte, dat de toenemende permissiviteit samenhangt met een stijgende kennis.

Zoals verwacht is het kennisniveau van beide geslachten in 1981 significant hoger dan in 1968. Ook volgens verwachting is de relatief snelle toename van de kennis bij de meisjes. In 1968 lijken de jongens iets meer 'te weten', in 1981 hebben de meisjes een duidelijke voorsprong genomen.

Van een verband tussen de mate van permissiviteit en de ouderlijke controle is niet altijd sprake. Voor de jongens mag, in beide jaren, worden aangenomen dat veel ouderlijke controle samengaat met een restrictieve houding. Bij de meisjes uit 1968 is een dergelijk verband niet, en bij die uit 1981 zeer zwak waarneembaar. De samenhang uit 1981 zou toetsing op het 0.1 niveau wel doorstaan ($Tau\ b = -0,080$)

Zowel bij de jongens als bij de meisjes is de afname van de ouderlijke controle tussen 1968 en 1981 significant. Deze is bij de meisjes beduidend sneller verlopen dan bij de jongens. Toch worden de meisjes in beide jaren sterker gecontroleerd dan de jongens. De hypothese, dat de afname van de ouderlijke controle verband houdt met de toenemende permissiviteit moet op grond van deze resultaten verworpen worden.

Ook een verband tussen de distantie tussen ouder en kind en de permissiviteit mag niet worden aangenomen. Hier is vrijwel geen enkel verband significant (zie tabel 1). Wel blijkt de distantie bij de jongens in de loop der jaren te zijn afgenomen, en is dit bij de meisjes niet het geval. Hier kan dus van een 'inhaaltendens' bij de jongens worden gesproken. Hoewel het verschil tussen de geslachten in 1968 kleiner is dan dat in 1968, is het nog wel significant aanwezig.

In 1968 is er sprake van een duidelijke samenhang tussen de restrictieve houding en de kerkelijke leerstelling. Dit verband is bij de jongens uit 1981 zwakker dan bij die uit 1968, maar nog steeds significant. Bij de meisjes is het in 1981 vrijwel verdwenen. De (leerstellige) kerkgenootschappen blijken hun normerende greep op hun jonge leden te verliezen. Op de normen van meisjes hebben zij, althans waar het de houding ten opzichte van voorechtelijke geslachtsgemeenschap betreft, in 1981 nauwelijks nog invloed.

De verwachte afname van de (leerstellige) kerkelijkheid blijkt bij de jongens wel, maar bij de meisjes niet aanwezig. De verschillen tussen de geslachten zijn hier groter geworden. In 1968 is geen enkel verband tussen (leerstellige) kerkelijkheid en geslacht aanwezig. In 1981 rekenen de meisjes zich wat vaker dan de jongens tot een (leerstellige) kerkgenootschap (significant op het 0.1 niveau).

De relatief sterke toename van de permissiviteit bij de meisjes blijkt dus niet in verband te brengen met een dergelijke afname van de kerkelijkheid.

De belangrijkste conclusie moet zijn, dat de veranderingen in houding en gedrag tussen 1968 en 1981 groot zijn, in hoge mate samen opgaan, en een relatief autonoom karakter lijken te hebben.

Discussie

De hierboven weergegeven ontwikkelingen staan niet op zich. Zo blijkt uit het literatuuroverzicht dat Geeraert (1987) geeft, dat de gehele 'westerse' wereld eigenlijk al sedert 1900 een toename van het voorechtelijk geslachtsverkeer onder jongeren te zien geeft. Deze verandering gaat samen met een veranderende waardering van dergelijk gedrag, en de ontwikkelingen op dit gebied zijn enige decennia geleden in een stroomversnelling geraakt. Rond de jaren '60 ontstond, nog steeds volgens betreffend literatuuroverzicht, een algemene aanvaarding van intiem en seksueel gedrag voor het huwelijk, vermits plaatsvindend binnen een duurzame, op een huwelijk gerichte relatie. Deze laatste norm lijkt, zo blijkt ook uit de onderzoeksresultaten van Geeraert (1987) te evolueren naar een 'momentane interactienorm'; de rechtvaardiging van de geslachtsgemeenschap komt bij de (hoge) kwaliteit van de relatie te liggen, zoals deze door de partners zelf wordt beoordeeld. Dit komt ook naar voren in onderzoek van Verhofstadt-Denève (1984) naar houding en gedrag van de Vlaamse jongeren. Zij vergelijkt de resultaten van eigen, grootschalig en a-select enquêteonderzoek uit 1980 onder 18- en 19-jarigen, uitgevoerd door Geeraert. Verhofstadt-Denève signaleert een sterke toename van de permissiviteit ten opzichte van voorechtelijk geslachtsverkeer, waarbij de verschillen tussen de onderscheiden subgroepen, waaronder de geslachten, kleiner worden. Deze permissiviteit blijkt echter met name betrekking te hebben op de coïtus binnen een stabiele, affectieve relatie.

Het door Geeraert (1987) gemaakte onderscheid is voorts relevant bij de beschouwing van de eigen cijfers uit 1968 en 1981, en bij vergelijking van deze cijfers met die uit het vrijwel identiek opgezette onderzoek uit 1974 (Kooy, 1976, p. 43) (zie tabel 2).

Tabel 2. Het percentage jongeren dat in 1968, 1974 en 1981 geslachtsgemeenschap 'volkomen' of 'in grote lijnen' goedkeurt bij vier graden van relationele verbondenheid.

Relationele verbondenheid	1968	1974	1981
Binnenkort trouwen	70 %	85 %	78 %
Verliefd op elkaar	33.9%	68.4%	66.6%
Voelt veel voor elkaar	21.4%	57.2%	62. %
Voelt weinig voor elkaar	3.2%	10.5%	7.4%

Het belang van een voorgenomen huwelijk voor de acceptatie van geslachtsgemeenschap blijkt tussen 1968 en 1974 sterk te zijn afgenomen. In 1968 staat dit nog centraal, in 1974 en 1981 is het van cruciaal belang dat de partners veel voor elkaar

voelen. De voornaamste breuk heeft zich hierbij tussen 1968 en 1974 voorgedaan, en de permissiviteit lijkt tussen 1974 en 1981 eerder af dan toe te nemen. *

Deze resultaten kunnen, dankzij het werk van Johnson (1986) verder genuanceerd worden. Hij vindt dat de onderscheiden graden van relationele verbondenheid waarschijnlijk niet één, maar twee psychologische betekenisruimten beslaan. Het 'binnenkort willen trouwen', 'verliefd op elkaar zijn' en 'veel voor elkaar voelen' worden volgens Johnson in de regel begrepen als logisch in elkaar liggende graden van affectieve verbondenheid. Het 'weinig voor elkaar voelen' lijkt daarentegen een relatie-type van een andere orde.

Dit verschil valt ongeveer samen met dat tussen de (uit de 'trouwplannen'-norm geëvolueerde) 'momentane interactienorm' en de norm, dat geslachtsgemeenschap op basis van pure fysieke aantrekkingskracht toelaatbaar is, mits men de partner niet misbruikt. Deze laatste norm heeft, zo blijkt uit het literatuuronderzoek van Geeraert (1987), in de Verenigde Staten sterk aan kracht gewonnen, en lijkt daar momenteel, althans onder studerende, vrij algemeen te gelden.

Wordt tabel 2 in dit licht geïnterpreteerd, dan heeft de 'momentane interactienorm' in Nederland tussen 1968 en 1974 vaste voet aan de grond gekregen, maar geldt dit in veel minder sterke mate voor de op fysieke aantrekkingskracht en het 'elkaar niet schaden' gebaseerde norm. Na een forse stijging tussen '68 en '74 daalt de populariteit van laatstgenoemde norm weer enigszins, de aanhangers blijven een kleine minderheid.

Met de 'momentane interactienorm' lijkt de ervaring met de geslachtsdaad zich in Nederland te stabiliseren. In 1968 meldt 21% van de ondervraagden deze ervaring, in 1974 is dit percentage gestegen tot 38,3% (Kooy, 1976), terwijl het in 1981 40% bedraagt. Verhofstadt-Denève (1984) meldt voor de periode 1975-1980 wel een duidelijke toename van de voorechtelijke coïtus-ervaring bij de Vlaamse 18-jarigen, waarbij de cijfers uit 1981 (Nederland) en 1980 (Vlaanderen) elkaar niet veel ontlopen: Van de Nederlandse jongens heeft 34%, van de Vlaamse jongens 37% de betreffende ervaring, voor de meisjes zijn deze percentages respectievelijk 47% en 46%. Hierbij moet bedacht worden dat de Nederlandse onderzoeksgroep qua leeftijd een grotere spreiding vertoont, en gemiddeld genomen iets jonger is, te weten ongeveer 17,5 jaar jong, tegen 18 à 19 jaar voor de Vlaamse groep.

* Ik zie de daling tussen 1974 en 1981 van het percentage in de eerste rij van tabel 2 als een minder belangrijke ontwikkeling dan die in de vierde rij. Eerstgenoemde daling is, mijns inziens, waarschijnlijk te wijten aan een, gegeven een zeer algemene acceptatie van geslachtsgemeenschap bij trouwplannen, veelal niet doorzien van de vraagstelling. De kans op een verkeerde interpretatie wordt, vergeleken met de onderzoeken uit '68 en '74, nog eens vergroot door een minder uitgebreide 'inleiding' van de laatste serie items; de vragen naar de toelaatbaarheid van 'het zoenen' zijn in 1981 niet meer gesteld. De Boer en Straver (1978) signaleerden eerder een vergelijkbaar verschijnsel.

Samenvattend kunnen twee belangrijke bewegingen gesignaleerd worden. Ten eerste zijn er de hierboven weergegeven samenhangende veranderingen van houding en gedrag, die zich waarschijnlijk in de hele westerse wereld, maar in elk geval in Nederland en Vlaanderen voor hebben gedaan. Het lijkt er op, dat de belangrijkste veranderingen in Nederland tussen 1968 en 1974, en in Vlaanderen enige jaren nadien hebben plaatsgevonden. De tweede ontwikkeling betreft de spreiding van houdingen en gedragingen over de bij de verschillende onderzoeken onderscheiden subgroepen. De algemene tendens is die van een toenemende convergentie, de verschillende subgroepen gaan steeds meer op elkaar lijken. Hierop is een belangrijke uitzondering; de ervaring van de meisjes is, gemiddeld genomen, groter dan die van de jongens geworden. Ik zie dit als een uiting van de gemiddeld genomen vroeger lichamelijke rijping, en in die zin als in overeenstemming met de drijvende culturele motor achter inboetend belang van veel sociologische variabelen; de individualisering (zie Bolt, 1988). Traditionele maatschappelijke categorieën en verbanden verliezen aan betekenis, zonder dat hiervoor een nieuw overkoepelend normatief kader in de plaats komt. Want de 'momentane interactienorm' legt de eindverantwoordelijkheid bij de eigen interpretatie door de partners van hun eigen gevoelens.

Sedert 1981 heeft in Nederland geen groot onderzoek naar seksuele houding en gedrag van jongeren plaatsgevonden waarover is gepubliceerd. Wel wordt door het NISSO, in samenwerking met het NIPG/TNO, een dergelijk onderzoek verricht, waarvan de bevindingen spoedig verwacht kunnen worden. Vergelijking met het hierboven weergegeven materiaal zal bijzonder interessant zijn. Het is momenteel namelijk de vraag of de gesignaleerde normatieve en gedragsmatige stabilisering al weer verleden tijd is. Heeft de 'momentane interactienorm' zich verder verbreid, heeft de op fysieke aantrekkingskracht en 'het elkaar niet schaden' gebaseerde norm (weer) aan kracht gewonnen of is de aanhang van beide normen gegroeid, en heeft zich hiermee een scheiding der geesten voltrokken? En hoe staat het met de ontwikkeling van de seksuele ervaring? Het antwoord op deze vragen is niet alleen van belang voor vraagstukken rond jeugd en seksualiteit, maar heeft mijns inziens een verderreikende betekenis. Als de ontwikkelingen op het gebied van jeugd en seksualiteit een uiting zijn van het individualiseringsproces, zijn de antwoorden op bovenstaande vragen van belang voor de duiding van dit proces. Worden primaire relaties steeds rationeler, instrumenteler en functioneler vormgegeven, of zijn mystificatie en de daarmee gezochte bovenpersoonlijke verbondenheid in ons cultuurgebied tot op heden onmisbare elementen van dergelijke relaties?

Literatuur

- Boer, J. de en C.J. Straver (1978). *Gevoelige kwesties omtrent seksuele contacten van jongeren; deel II, verslag van een analyse*. NISSO onderzoeksrapport nr. 22, Zeist.

- Bolt, A. (1988). *Vriendschap, individualisering en informele hulpverlening*. Vakgroep sociologie-westers. Landbouwwuniversiteit, Wageningen.
- Bolt, A. en E. Oosterhuis (1985). *Jongens en meisjes over seks in 1968 en 1981; inhoudtendens achterhaald? Een secundaire analyse betreffende jeugd en seksualiteit*. Doctoraalscriptie Gezins-sociologie, Wageningen.
- Bolt, A. en E. Oosterhuis (1988). Jongens, meisjes en sex in Nederland. Een secundaire analyse van kwantitatief materiaal uit 1968 en 1981. *Bevolking en Gezin*, 1: 59-72.
- Geeraert, A. (1987). *Veranderende seksuele norm- en gedragspatronen bij adolescenten. Een representatieve survey bij 15- tot 19-jarigen in Vlaanderen*. C.B.G.S.-monografie no. 1, Brussel.
- Johnson, M.P. (1986) The dimensionality of perspectives on premarital sex; a comparison of Guttman and INDSCAL dimensionality. *The Journal of Sex Research*, 1: 94-107.
- Kooy, G.A. (1972). *Jeugd en seksualiteit tegen de jaren zeventig*. Mededelingen Landbouwhogeschool, Wageningen.
- Kooy, G.A. (1976). *Jongeren en seksualiteit. Sociologische analyse van een revolutionaire evolutie*. Van Loghum Slaterus, Deventer.
- Kooy, G.A. (1983). Seksuele gedragingen en opvattingen over jongeren en seksualiteit. In: G.A. Kooy (Red.). *Sex in Nederland*. Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen.
- Nooij, A.T.J. (1982). *Enkele opmerkingen over beschrijvende en inductieve statistiek*. Vakgroep sociologie van de westerse gebieden. Landbouwhogeschool, Wageningen.
- Verhofstadt-Denève, L. (1984). Sexualiteit bij ongehuwde adolescenten. Permissiviteit en ervaring in heteroseksuele partnerrelaties. In: Vandereycken, W. en G. Lambrechts (red.). *Seksualiteit en identiteit bij adolescenten. Feiten en beschouwingen*. ACCO, Leuven/Amersfoort.

Summary

Youth and sexuality in The Netherlands.

A comparison between quantitative data from 1968 and 1981.

Has the sexual permissiveness of the Dutch youth increased between 1968 and 1981? How has the relationship between male and female permissiveness changed during this period? Which variables are related to 'permissiveness' and show a similar development?

To answer these questions the results of surveys which were done in 1968 and 1981 have been analyzed. During this research two large samples of boys and girls, aged 16 up to 20, were questioned in an identical manner. There appeared to be a great increase in permissiveness for both sexes. The change occurred more rapidly for the girls, which made the 1968 sexdifference disappear. The sexual knowledge and experience showed the similar development. The girls, however, turned out to be more experienced and knowledgeable in sex matters in 1981. A strong correlation existed between experience and permissiveness. This was not the case for sexual knowledge.